

gat ---» (ib., 40.27), «I cavall, qui és lo temps ---» (p. 46.2); *Tirant* «Los moros --- combataren un castell e prengueren-lo, qui es nomenava Alimburg, qui era a dues llegües on estava lo Rei» (ed. NCL. I, 42.4). Notem a més en Eiximenis (a)çò qui: «e tot ço qui de bé hi contemplarets e y veurets, grayts a la font de tot bé Jesucrist» (*Dones* I, 7), «La primera part tracta generalment d'aço qui a dones pertany» (ib., p. 8).

Així i tot, però, no manquen exemples de *que* com a pronom relatiu subjecte des d'un principi, com en aquest escrit del S. XII: «veng i jovenob (lapsus potser per *joven om*) estar, per nom Joan de Sen Climenz, *que* ere natural de Za Corit» (Russell-Gebbett, l. c., 83.38), «<ço> són claus --- de tots los hòmens de Sen Pere de Escales --- al bispe --- de n B. Desvilar e de son pare, *que* (h)an la casa de Sen Pere afolada e desfeta» (ib., 82.3, Pujol, *DocsVgÜrg.*, 4.1), «tलगren --- una somera *que* valie xx sol.» (p. 84.66). En les *Hom. d'Org.* se'n troba només un exemple: «aque-la sement *que* cadeg sobre la pedra ---» (3r5) al costat de «aque-la sement *qui* cadeg en les espines» (3r8). Molts exemples en la *Cròn.* de Jaume I: «E quan nós fom aquí, en les cases nostres *que* són a la porta de Toledo, *que* havia nom la Suda ---» (cap. 22, I, 58), «vench la comtessa d'Urgell, *que* fo fiyla del comte Ermengol» (cap. 34, I, 90 etc.). D'aquests darrers exemples no s'ha de concloure que els casos de *que* en lloc de *qui* es limitaven a construccions amb antecedent en gènere femení, com sigui que no falten exemples de *que* amb antecedent masculí: «E la reyna, *que* hoj ('sentí') los hòmens armats *que* eren de fora e aquels *que* eran entrats en casa --- pres-se a plorar» (cap. 22, I, 58); així i tot, però, l'ús de *que* era més freqüent, com va mostrar Par en els seus esmentats estudis, quan l'antecedent era en femení: «A Barcelona no us cal parlar que infinitat (lapsus per *infinitat*) s'era la obra *que* s'hi feia» (Muntaner, *Cròn.*, cap. 44, I, 98.10), que fa contrast amb «--- se meravellaven del gran aparallament *qui* es feia» (ib., 98.4). En les obres d'Eiximenis *qui* sembla ser regular com a subjecte i els casos de *que* són més aviat excepcionals si hem de jutjar del llenguatge del *Libre de les Dones*, on es troben pocs exemples de *que* subjecte: «--- volgués induir una devota donzella, *que* havia ferm propòsit de servir virginitat ---» (cap. 19, I, 37); però en els *Sermons* de StVicentF *que* apareix bastant sovint si bé encara en minoria enfront de *qui*: «mas de paraula ociosa, *que* no fa bé ne mal» (III, 10.12), «e si és hun religiós e té lo vot de religió, *que* és cast e pobre, *que* no vol res, és obedient ---» (ib., 10.33), «vehé en la claustra hun dyable *que* ballave» (ib., 23.31). Com que el llenguatge dels *Sermons* reflecteixen millor l'ús diari, es pot concloure que la simplificació del sistema estava prou avançada pel primer quart del S. xv. En tot cas, en el *Curial*, de llenguatge més aviat culte, l'anàlisi de Par produeix el següent quadro: amb antecedent persona masculina *qui* apareix 617 vegades i *que* 70, amb persona femenina *qui* 71 vegades i *que* 103, i amb antecedent de cosa en masculí *qui* 53 vegades i *que* 29, però quan l'antecedent de cosa és en femení

hi ha només 29 exemples de *qui* mentre de *que* 100 (*AORBB* I, 138-39). El *Tirant* sembla presentar, poc més o menys, la mateixa situació.

Avui l'ús de *qui* com a relatiu subjecte s'ha perdut en totes les zones excepte a Menorca, i l'intent d'alguns escriptors de la Renaixença i d'alguns altres posteriors de restaurar-lo en el llenguatge literari a fi de crear un sistema paral·lel al del francès no ha recieixit.¹⁰ A Menorca, d'altra banda, ultra el seu ús del relatiu subjecte ha pres, en certa mesura, la funció de *que* com a relatiu objecte.¹¹ Fouché (*Morph. hist. rouss.*, p. 70) reporta que *qui* encara s'empra al Ross. en algunes construccions com *l'any qui ve*, *diumenge qui ve* etc., i segons Calveras *qui* en aquest tipus de frases i en refranys es donen en altres bandes,¹² com ara l'Urgell, Prov. de Tarragona, el Maestrat i Baix Empordà (*AORBB* II, 198). Notem, amb aquest motiu, que aquesta mena de frases expressant terminis de temps eren ben comuns en la llengua antiga. Par (*RFE* XVI, 23) documenta: «pentacosta primera *qui* ve» (doc. de 1244), «sent Michel de setembre primer *qui* ve» (ib.), «a un any *qui* comensarà a córrer» (a. 1372), «pasqua *qui* ve primerament» (a. 1383), «a Carnes-toltes *qui* ve» (a. 1490), «ayr *qui* era diumenge» (a. 1494), i altres de 1514, 1537, 1541, 1595, 1621. Trobem, a més, «la setmana *qui* ve --- jo hi seré» en una carta del S. xv escrita a Sta. Coloma de Q. (*Epist. del segle XV*, NCL., 27.33). Notem també ara *qui* en una cançó popular mallorquina: «Com jo en tenia, ja en duia, / d'aquell tabac maleit; / ara *qui* em som arrendit, / cunyat dau-me'n fuia» (*AlcM*, s. v. *qui*, § 11).¹³

Qui i sobretot el compost *aquell qui* (i també *algun qui*) eren els elements dels quals se servia la llengua com a pronom indeterminat des d'un principi: «*Qui* azò à no à envega a nula re» (*Hom. d'Org.*, 2r17), «*Qui* caritat à, no quer aqueles coses que sues són» (ib., 2r18), «com lo seín ('campana') *qui* sona e-s trebala e a <negú no té prod> sinó ad *aquels qui*-l ozen» (ib., 1v4); en aquest text es troben també *aizel qui* i *cel qui*. Tots aquests eren molt usats en tota l'Edat Mitjana, però degut evidentment a la vacil·lació entre els relatius *qui* i *que* trobem *aquell que* al costat d'*aquell qui*, sobretot en els textos del S. xv: «Mas *aquell que*-s lleve en l'alba és pus savi» (StVicentF, *Sermons* III, 92.1), «--- dir-<h>o a tots *aquells que* dit <h>o has» (ib., 12.3), «--- stan en pena *aquells que* y van» (ib., 78.12); *alguns que* en pàgines 13.21, 27, 31.28 etc., d'altra banda *aquell qui* en 13.8, 63.21, 64.4 etc.

Posteriorment es van usar amb la mateixa funció els compostos amb l'article definit, *lo qui*, *la qui*, *los qui*, *les qui*, segurament com a extensió de llur ús pronominal (com en «aquesta poma i *la que* tens»). Aquesta construcció es donava algun cop abans del segle xv com en aquest passatge de la *Cròn.* de Jaume I, «(hi havia) bé uns xx escudats *qui* escudaven *los qui* tiraven» (cap. 162, III, 78), però la construcció tipus *aquell(s) qui* era normal i predominant. Aquests pronoms amb l'article ja són prou freqüents en els *Ser-*